

Ronja Therese Åvik Vistnes

Alstahaug kirkested

Et maktsentrum i nord

Bacheloroppgave i Historie

Veileder: Magne Njåstad

Mai 2019

Ronja Therese Åvik Vistnes

Alstahaug kirkested

Et maktsentrum i nord

Bacheloroppgave i Historie
Veileder: Magne Njåstad
Mai 2019

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Det humanistiske fakultet
Institutt for historiske studier

Innholdsfortegnelse

Innholdsfortegnelse.....	1
1.0 Innledning.....	2
2.0 Redegjørelse av valg	3
3.0 Tidligere forskning	4
3.1 Litteratur om kannikgjeldtiden	4
3.2 Litteratur om Dass-dynastiet	5
4.0 Kilder.....	7
5.0 De to nedslagene	9
5.1 Alstahaug som kannikgjeld (historisk bakgrunn)	9
5.1.1 Sammenligning av prestegjeld.....	11
5.1.1.1 En sammenligning mellom kannikgjeld.....	12
5.1.1.2 Sammenligning med prestegjeld.....	14
5.1.2 Oppsummering/ konklusjon	15
5.2 Petter Dass som sogneprest på Alstahaug (1689-1707) og Dass-dynastiet.....	17
5.2.1. Økonomisk aktor.....	18
5.2.2. Etablering av Dass-dynastiet.....	20
5.2.3. Skiftet etter Anders Dass.....	21
5.2.4 Oppsummering/konklusjon	23
6.0 Hvorfor ikke Trondenes?	25
6.1 Krogh og Alstahaug.....	26
6.2 Oppsummering/konklusjon	28
7.0 Resultater og konklusjon	29
7.1 Videre forskning	30
8.0 Litteraturliste	31
8.1 Primærkilder.....	31
8.2 Litteratur	31

Alstahaug kirkested - Et maktsentrum i nord

1.0 Innledning

I 1804 ble Nordlandene og Finnmarken utskilt fra Trondhjem stift, og Alstahaug ble dermed etablert som et eget bispesete.¹ Denne avgjørelsen resulterte i at middelalderkirken på Alstahaug ble den første domkirken i Nordlandene og Finnmarken, der Mathias Bonsach Krogh ble utnevnt som biskop. Denne bacheloroppgaven vil forsøke å forklare valget av Alstahaug som bispesete i 1804. Dette vil bli gjennomført ved å fokusere på økonomiske og geografiske faktorer. Alstahaug på Helgeland var et kirkelig sentrum fra tiden Alstahaug kirke var et kannikgjeld i middelalderen, frem til dens tid som domkirke på begynnelsen av 1800-tallet. Oppgaven vil bli avgrenset ved å først fokusere på tiden den sto som kannikgjeld, deretter vil den se på Dass-dynastiet fra 1689- 1736. Rammen for oppgaven er selve problemstillingen: «Hvorfor ble Alstahaug valgt som bispesete i 1804?» Oppgaven vil dermed forsøke å fastslå hvorvidt middelalderkirkens inntekter og økonomiske stabilitet under kannikgjeldtiden kan ha påvirket Alstahaugs videre utvikling til å bli et stående maktsentrum gjennom århundrer, i tillegg til å se om det er andre faktorer som har spilt inn på stedets historiske maktdominans. Alstahaug vil også bli sammenlignet med andre prestegjeld for å kunne forsterke eller undersøke hypotesen om valget av Alstahaug som bispesete i 1804 er basert mye på et stort ressursgrunnlag og kontinuitet. For å kunne finne en konklusjon på problemstillingen, vil oppgaven i tillegg presentere tidligere relevant forskning. Til slutt vil den i korte trekk ta for seg etableringen av bispesetet.

Bakgrunn for valg av tema til denne bacheloroppgaven hviler mye på at jeg er fra Tjøtta, og har vokst opp med lokalhistorien til Alstahaug. Det har alltid vært noe jeg har vært nysgjerrig på. Da jeg begynte å studere historie ved NTNU, ble jeg året etter ansatt ved Petter Dass-museet som siden 2007 har vært en viktig institusjon for lokalhistorien på Alstahaug. Gjennom mine sommere på museet har interessen for Alstahaugs mange år med historie økt. Det har vært mye fokus på dikterpresten Petter Dass gjennom tidene, og hans betydning for Alstahaug, og resten av Norges litteraturhistorie. Derfor er det spennende å se på hvordan andre faktorer slik som økonomiske og geografiske har preget stedet. Sett i et annet lys fokuserer dermed temaet i oppgaven på selve stedet Alstahaug, og området rundt.

---

¹ Ellingsen, *Nordnorske kirkemenn*. Drammen 2003: 6

2.0 Redegjørelse av valg

Denne oppgaven ønsker å vise til Alstahaugs økonomiske utvikling, for å kunne se om dette kan ha vært en årsak for Alstahaug prestegjelds politiske dominans i Nord-Norge på starten av 1800-tallet, som resulterte i bispesete på Alstahaug. Valget av bispesete kan også ha vært et mulig valg basert på tilfeldigheter. Dette kapitlet skal begrunne valg av oppgavens fremgangsmåte, avgrensning og primærkilder. Kapitlet skal også vise til hvilke faktorer som har spilt inn for utformingen av oppgaven.

Opgaven er strukturert slik at besvarelsen er satt opp kronologisk, dermed blir den oversiktlig oppbygd. På denne måten vil diskusjonen og oppgaven få en tydelig konklusjon. Grunnlaget for at kannikgjeldtiden og Dass-dynastiet er blitt valgt ut som to nedslag til oppgaven, er at de to nedslagene er vurdert til å kunne gi en bredde og innsikt til å forklare Alstahaug sin maktposisjon. De to utvalgte nedslagene sier mye om den økonomiske og politiske situasjonen til Alstahaug, og som over tid muligens kan kobles sammen i et større perspektiv. Disse to historiske periodene er blitt forsket på før, og har et godt kildegrunnlag. Primærkildene som blir anvendt er valgt på grunnlag av at de gir opplysninger som representerer samtiden, og gir et grunnlag for argumentasjon rundt oppgavens problemstilling. Disse vil bli presentert under kapittel tre «kilder». Ønsket var å bruke minst en primærkilde fra middelalderen og en primærkilde fra tidlig nytid, for å kunne se nærmere på de ulike primærkildene som før er blitt anvendt i forskningen på Alstahaug. *Trondhjems Reformats 1589* ble presentert som en mulig primærkilde, og var svært relevant for å kunne redegjøre for sammenligningen av ulike kall i middelalderen. Dette for å undersøke om Alstahaug skilte seg ut økonomisk på slutten av 1500-tallet under kannikgjeldtiden. Til slutt ble skiftet etter Anders Dass valgt som den andre primærkilden. Skiftet var ikke ukjent for meg, og jeg hadde tenkt å bruke det siden skiftet er en av få primærkilder fra Dass-familien som viser til deres økonomiske situasjon.

3.0 Tidligere forskning

I dette kapitlet vil den relevante tidligere forskningen bli presentert. Kapitlet vil bestå av både en presentasjon av tidligere forskning/ litteratur som ansees som relevante. Dette er en viktig del av oppgaven, for å kunne finne en konklusjon på problemstillingen: «*Hvorfor ble Alstahaug et bispesete i 1804?*». Søkemonitoren Oria.no er blitt brukt for å finne litteratur, der søkene har hatt fokus på å finne for eksempel bøker med forbindelse oppgavens tema. Det er også blitt anvendt litteratur som det var kjennskap til fra før.

3.1 Litteratur om kannikgjeldtiden

Per-Olav Rasch skrev i 2014 en masteroppgave ved NTNU om kannikgjeldtiden i Norge i perioden etter reformasjonen, med tittelen *En Levning af Pavedømmet - En undersøkelse av kannikgjeld som avlønning ved domkapitlet i Trondheim 1537-1740*. Han beskriver selv at masteroppgaven skal ta for seg av de økonomiske faktorene hos kannikgjeld, og kongens politikk overfor domkapitlet. Masteroppgaven har vært en viktig ressurs for å få forståelse for kannikgjeld, og opplysninger som er blitt anvendt i oppgavens første hoveddel. Han anvender også opplysninger fra *Trondhjems Reformats 1589*, som under kapittel tre «kilder» skal bli gjort rede for. Rasch sin forskning har vært relevant for å kunne redegjøre for kannikgjeldtiden og for å få forståelse for de ulike kannikgjeldene i Norge sin posisjon.

I boka *Ecclesia Nidarosensis 1153-1537. Søkelys på Nidaroskirkens og Nidarosprovinsens historie* fra 2003 skriver Lars Ivar Hansen kapitlet *Trondenes kannikgjeld*, hvor han ser nærmere på kirkeorganiseringen i Trondenes, med et spenn på 400 år. Det blir vist til Trondenes sine økonomiske faktorer og hvordan kallet fungerte som et sentrum i Troms fra rundt år 1000 til 1500-tallet. Det blir vist til hvilket ressursgrunnlag Trondenes hadde gjennom middelalderen, og inneholder mange argumenter for kirkestedets storhetstid. Denne artikkelen blir anvendt en god del i kapitlet *Hvorfor ikke Trondenes?* og ansees som relevant på grunn av artikkelens dypere undersøkelse av Trondenes sitt ressursgrunnlag som er svært sentralt for å kunne diskutere bacheloroppgavens problemstilling.

Sigrun Høgetveit Berg sin doktoravhandling *Trondenes kannikgjeld, makt og rikdom gjennom senmiddelalder og reformasjon* som ble avlagt i 2013, der hun undersøker hvorvidt reformasjonen utviklet Trondenes kannikgjeld.² Denne avhandlingen er relevant for denne

---

² Berg, *Trondenes kannikgjeld*. Tromsø 2013: 9

oppgaven ved at den viser til en dypere forståelse av Trondenes, og hvordan organiseringen av kirken spilte en viktig rolle i utbyggingen av kannikgjeld. Doktoravhandlingen viser også noen steder til *Ecclesia Nidrosiensis 1153-1537*, et verket som tidligere presentert er anvendt i denne oppgaven, i tillegg til andre verk av samme redaktør, Steinar Imsen. Hun viser også til verk av Trygve Lysaker.

Trygve Lysaker har skrevet boka *Nidaros erkebispestol og bispesete 1153-1953* som ble utgitt i 1986. Den er en omfattende oversikt over biskopene i Trondhjem skift etter reformasjonen i Danmark-Norge. Boka er anvendt under både kannikgjeldtiden og Dass-dynastiet. Den har vært en ressurs for forståelse av den historiske bakgrunnen til oppgaven. Boka henviser flere ganger til Alstahaug i tiden som kannikgjeld og etter, der det viser at det har vært en betraktelig kommunikasjon mellom erkebispestetet og Alstahaug opp gjennom tidene.

3.2 Litteratur om Dass-dynastiet

Birgitta Berglund er professor ved Institutt for arkeologi og kulturhistorie ved NTNU. Hun har gjennomført en omfattende analyse av Alstahaugs historie med et omfang på 750 år. Hennes bok *Alstahaug på Helgeland 1000-1750. Dassdynastiet og prestskapet iscenesetter seg selv* er en viktig undersøkelse for å kunne svare på bacheloroppgavens problemstilling. Boka ble utgitt i 2007. Hun beskriver selv i forordet til boka at hun skal forsøke å forklare hvordan Dass-familien iscenesatte seg selv. Dette skulle utføres ved å analysere husholdningen sin handel. Litteraturen er i hovedsak en analyse av Alstahaug kirkested mellom 1000-1750, der de undersøkelsene som er blitt presentert er gjort på grunnlag av arkeologiske funn, der de seneste undersøkelsene ble gjort i 2006.³

Videre har Berglund vært redaktør i *Helgeland Historie Bind 2*, som er en samling av artikler om ulike historiske funn eller hendelser som har funnet sted på Helgeland. I denne oppgaven blir både bind 2 og bind 4 brukt som litteratur. Til slutt har Berglund skrevet en doktoravhandling i 1995 med tittelen *Tjøtta-riket. En arkeologisk undersøkelse av maktforhold og sentrumsdannelser på Helgelandskysten fra Kr.f. til 1700 e.Kr.* Dette er en undersøkelse som viser til de ulike maktsentrene på Helgeland, med hovedfokus på Tjøtta, der Alstahaug sin posisjon under oppbyggingen av kirken rundt år 1200 blir gjort rede for og undersøkt. Berglund sin litteratur vil også bli anvendt i kapitlet om Alstahaug som

---

³ Berglund, *Alstahaug på Helgeland 1000-1750*. Trondheim 2007: 7

kannikgjeld.⁴ Avhandlingen til Berglund er også i dette tilfellet en arkeologisk undersøkelse, som viser til mange år med historie på Alstahaug.

Kåre Hansen har bidratt med en god del av litteraturen som er blitt anvendt når det kommer til Dassdynastiet. I hans verk *Petter Dass- GUDs Øyesteen* som han kom ut med i 2018, har han forsket på Petter Dass' liv, samtidig som han har sett nærmere på Petter Dass' økonomiske posisjon. Bøkene er et dypdykk inn i Petter Dass' verden, og hvordan han som aktør har påvirket Alstahaug gjennom årene. De gir mye informasjon om hele livet til Dass. Del én av Hansens verk er den av bøkene som er blitt anvendt i denne oppgaven, og viser mye til Petter Dass som økonomisk aktør. Dette er et viktig forskningsgrunnlag for å kunne argumentere for Petter Dass og hans familie sin økonomiske påvirkning på det senere valget av bispesete.⁵

---

⁴ Berglund, *Tjøtta-riket*. Trondheim 1995: 1

⁵ Hansen, K. *Petter Dass – GUDs Øyesteen*. Sandnessjøen 2018: 9

4.0 Kilder

De to primærkildene som er blitt anvendt i oppgaven er *Trondhjems Reformats 1589* og *Skiftet etter Anders Dass*.^{6 7} Disse to kildene er ansett som svært relevante for å kunne fremheve bacheloroppgavens argumentasjon og oppgavens troverdighet. De to primærkildene presenterer to ulike epoker i historien, den ene fra senmiddelalder og den andre fra tidlig nytid. Det er tidligere blitt gjort en del forskning på Alstahaug på Helgeland, men som ikke er svært kjent i resten av landet.

Trondhjems Reformats 1589 er den første primærkilden som vil bli vist til. Den er relevant å gjøre rede for, der tallene som blir brukt i sammenligning av kannikgjeld er hentet fra denne primærkilden, og den viser til opplysninger om kirkeordningen. *Trondhjems Reformats 1589* sitt innhold ble oppført fordi kongen opprettet en kommisjon for å kunne få oversikt over organiseringen innad i Trondheim bispedømme i 1586.⁸ Originalmanuskriptet er oppbevart hos Riksarkivet i Oslo, og har folio som format. Den oversatte kilden som blir anvendt i denne bacheloroppgaven er utgitt for Kjeldeskriftfondet ved Anne-Marit Hamre i 1983. Det blir opplyst at hele Reformatsen er blitt ført med penn av samme person.⁹ Denne primærkilden fremstår som pålitelig, og er tidligere blitt mye anvendt i annen litteratur, som for eksempel en god del av litteraturen som er brukt i denne bachelorbesvarelsen. Under kapitlet om kannikgjeld blir opplysningene som er oppført brukt til å sammenligne ulike prestegjeld. Det er viktig å ta i betraktning at utvalget av prestegjeld er gjort grunnlag av ulike faktorer, som kan spille inn på resultatene i sammenligningen.

Skiftet etter Anders Dass er den andre primærkilden som vil bli redegjort for i denne bachelorbesvarelsen. Dette er et dokument som jeg har fått tilgang til fra Petter Dass-museet, og er et av de viktigste primærkildene til Alstahaug sin historie. Skiftet er blitt mye brukt i forskningsprosesser for eksempel på forholdene på Alstahaug på 1700-tallet, men kan også brukes til å se på situasjonen til tidligere sogneprester. Primærkilden ligger digitalisert hos Statsarkivet, der den er i sin originale form. Petter Dass-museet har også gitt meg tilgang til en transkribert utgave, der det er Kåre Hesselberg som har stått for transkripsjonen, men denne er ikke offentlig publisert, og dermed er blitt brukt som et hjelpemiddel i tillegg til

---

⁶ Hamre, *Trondhjems Reformats 1589*. Oslo 1983

⁷ Statsarkivet i Trondheim. Helgelands Prosti, Skifte- og inventar protokoller 1728-1753. (Skiftet etter Anders Dass fol. 130b-313a.) <https://media.digitalarkivet.no/view/25141/102>

⁸ Hamre 1983: 13

⁹ Ibid.: 5

skiftet fra Statsarkivet. I litteraturlisten vil skiftet bli vist til i sin originale form fra Statsarkivet i Trondheim. Skiftet sin første del ble nedskrevet i 1736, samme år som Anders Dass gikk bort. Den andre delen ble nedskrevet året etter i 1737. Skiftet inneholder lister over det meste av inventaret til presten sin private bo.¹⁰ Det viser til alt fra antall hester til ulike gjenstander av for eksempel kobber eller gull. Det blir også opplyst hvem som er arvingene etter Anders Dass, og hvilke personer som er tilstede under opptegetningen av skiftet. Det viser også til verdien til de ulike gjenstandene til husholdningen.

---

¹⁰ Berglund 2007: 70

5.0 De to nedslagene

I dette kapitlet vil de to periodene og historiske hendelser som er valgt ut bli presentert i en kronologisk rekkefølge. Dette er oppgavens hoveddel, og vil dermed ta for seg de vesentlige opplysningene og drøfte deres betydning. De opplysningene som kommer frem vil bli brukt i oppgavens konklusjon for å argumentere rundt svaret på problemstillingen. Først i denne delen skal kannikgjeldtiden som representerer senmiddelalderen bli gjort rede for, og deretter dikterpresten Petter Dass og videre Dass-dynastiet sin økonomiske innflytelse på gården i tidlig nytid.

5.1 Alstahaug som kannikgjeld (historisk bakgrunn)

Alstahaug ble et sted som staten var med på å opprette for å styrke sin egen maktposisjon på 1200-tallet, da kirkestedet ble etablert.¹¹ Den første delen av steinkirken på Alstahaug er estimert til å være bygd rundt år 1200. Dette er blitt datert etter arkitekters analyse og forståelse av kirkebygget.¹² Ved å se på det geografiske bildet av Alstahaug og omegn opp mot de ulike maktsentrene, blir det tydelig at Alstahaug ligger som et naturlig knutepunkt helt tilbake til vikingtiden. Det var da allerede etablert to maktsenter på hver sin ytterkant av Alstahaug; Tjøtta som er bekreftet som maktsentrum helt siden jernalderen og Sandnes som ble veletablert fra vikingtiden av.¹³ To steder med en sterk etablert tradisjon for makt og innflytelse. Siden Tjøtta og Sandnes var to viktige vikingesentre nord for Trondheim, kan plasseringen av en kirke på Alstahaug vært grunnet i et ønske om å unngå politiske uenigheter mellom Tjøtta og Sandnes, som muligens skulle skape et midtpunkt mellom dem. Dette er to steder som spiller en rolle gjennom historien til Alstenøya, som også vil bli relevant å kunne svare på problemstillingen. I sin doktoravhandling *Tjøtta-riket* viser Birgitta Berglund til at før kirken ble satt opp på Alstahaug, var det ikke etablert et gårdstun fra før av.¹⁴ Dette gjør at hun konkluderer med at bestemmelsen om å sette opp middelalderkirken på Alstahaug måtte ha vært en sentralstyrt bestemmelse. Dette forklarer hun videre med at det kunne vært en avgjørelse for å styrke kristendommen som en dominerende religion, i tillegg for å svekke de mektige slektene på Tjøtta og Sandnes.¹⁵ Dette kan tyde på at kirken ble satt til Alstahaug, mye på grunn av den politiske situasjonen mellom de to allerede etablerte maktsentrene. På den andre siden kan plasseringen av middelalderkirken vært en mer tilfeldig konsekvens av

---

¹¹ Berglund 1995: 262

¹² Ibid.: 233

¹³ Ibid.: 97

¹⁴ Ved senere muntlige presentasjoner har Berglund oppdatert sine undersøkelser, og viser til et mulig gårdstun på Alstahaug fra år 850.

¹⁵ Berglund 1995: 262

kristendommens spredning. Da kristendommen ble innført i Norge, ble det vedtatt at det skulle bli bygd kirker først langs kysten, deretter inn i dalene. Med tanke på beliggenheten til Alstenøya i forhold til utløpet av Vefsnfjorden, kan det sees at plasseringen både kan ha hatt en geografisk og økonomisk årsak.¹⁶

Berglund har foretatt en arkeologisk analyse av Alstahaug gård som hun har presenterer i boka *Alstahaug på Helgeland 1000-1750*. Vi vet enda ikke når Alstahaug ble et kannikgjeld. Det er mulig gjeldet ble etablert som et kannikgjeld i årene rundt år 1200 da middelalderkirken ble bygd, eller det kan ha vært en del år senere enn det. Lysaker viser til funn der Alstahaug er nevnt som kannikgjeld i 1540.¹⁷ Der Peter Audleifsson var oppført som kannik for Alstahaug i 1545.¹⁸ Undersøkelsen av *Trondhjems Reformats 1589* viser også at det skal allerede vært reist til sammen seks kirker og to kapeller innen år 1589, der det skal ha vært betjent av 6 prester.¹⁹ En kannik var en romersk-katolsk prest ved domkirken, som fikk sine inntekter fra et annet prestegjeld, altså fra for eksempel tiende, jordegods, samt andre typer inntekter fra kannikgjeldet.²⁰ Siden kanniken var en del av prestskapet ved erkesetet i Nidaros, hadde kanniken en vikar på de ulike kannikgjeldene som tok over de faste arbeidsoppgavene, som messeholdet og de øvrige embetsgjeringene.²¹ Kanniken på Alstahaug prestegjeld tjenestegjorde ved Domkirken i Nidaros. Like før reformasjonen i Norge var det trolig ca. 20 forskjellige kannikgjeld under domkapitlet. Alstahaug var ett av ti kannikgjeld i Nord-Norge på denne tiden.²² Videre i neste underkapittel skal det bli sett nærmere på hvorvidt Alstahaug som kannikgjeld hadde en spesiell politisk eller økonomisk betydning for den videre driften på Alstahaug etter reformasjonen. Dette vil bli besvart senere gjennom sammenligning av kannikgjeld og andre kall i Nord-Norge.

På Helgeland sto Alstahaug som en av tre store kannikgjeld, sammen med Brønnøy og Rødøy.²³ Etter reformasjonen i Danmark-Norge i 1536/37 ble verken kannikene eller kannikgjeldene avskaffet.²⁴ Til tross for at Norge da ble protestantiske, ble denne katolske tradisjonen videreført, og det samme lønnsystem ble brukt av kongen, frem til

---

¹⁶ Berglund 1995: 195

¹⁷ Lysaker, *Trondhjems stift og nidaros bispedømme*. Oslo 1987: 27

¹⁸ Ibid.: 44

¹⁹ Berglund 2007: 134

²⁰ Hamre 1983: 79

²¹ Hansen Lars I. *Trondenes kannikgjeld*. Trondheim 2003: 255

²² Ibid.: 255

²³ Jacobsen, K. *Busettinga I innlandsbygdene*. 1994: 178

²⁴ Rasch, *En Levning af Pavedømmet*. Trondheim 2014: 2-3

kannikgjeldene ble avvirket i 1740.²⁵ Dette kan muligens ha en økonomisk forklaring, med tanke på for eksempel lønningene til kannikene og eventuelt andre av kirkens ansatte. Til tross for at denne tradisjonen ble videreført etter reformasjonen ble kannikenes posisjon svekket.²⁶ Fra tidligere var det tydelig at kannikgjeldenes rolle hadde en innvirkning på kirkens økonomi, dette var et system som tilsynelatende fungerte.²⁷ Tiende var en skatt der befolkningen betalte 1/10 av produksjonen til kirken og dens ansatte før reformasjonen. Tiende ble delt på likt mellom prestens lønn, den sentrale kirkelige organisasjonen og vedlikehold av kirkebyggene etter reformasjonen.²⁸ Rasch ser på at økonomien til kannikene og deres status økte, og peker på at det skapte en større forskjell mellom kanniken og de øvrige geistlige. Det skal nå bli sett på hvilket grunnlag det er til å se kontinuitet fra Alstahaug som et sterkt økonomisk kannikgjeld, og på hvilken måte dette kan ha gitt forutsetninger for en videre økonomisk utvikling til gården og kirken. Dette vil bli gjort med tallene på tiende som er blitt registrert i *Trondhjems Reformats 1589*.

5.1.1 Sammenligning av prestegjeld

En ting som Axel Coldevin viser i sin bok *Jordegods og storgårder i Nord-Norge*, er at *Trondhjems Reformats 1589* peker på det sterke ressursgrunnlaget til Alstahaug satt med under sin tid som kannikgjeld.²⁹ Med tanke på kallets tiendegrunnlag ble det bestemt at sognepresten ved Alstahaug skulle ha 50 tønner tiendekorn, 10 våger tiendeost og 50 våger tiendefisk, informasjonen finnes også i *Trondhjems Reformats 1589*.³⁰ Berglund peker også på at det siden 1400-tallet har blitt drevet en omfattende produksjon og salg av tørrfisk på Alstahaug, underlagt prestene.³¹ Det at sogneprestene selv drev omfattende med handel kan sees tilbake til middelalderen i Nord-Norge.³² Disse faktorene kan aneeses som mulige årsaker for den videre styrkingen av middelalderkirken. Disse opplysningene kan legges til grunn for videre undersøkelse av den økende politiske og økonomiske veksten i tiden fra kannikgjeld frem til bispedømmet under Krogh. For å se nærmere på det økonomiske grunnlaget for Alstahaug under kannikgjeldtiden, skal det nå bli foretatt en sammenligning av den ulike produksjonen i Alstahaug kannikgjeld opp mot Rødøy, Brønnøy og Trondenes kannikgjeld.

---

²⁵ Ibid.: 1

²⁶ Ibid.: 19

²⁷ Schumacher, *Kristendom og kirkevesen på Helgeland*. Sandnessjøen 1999: 47

²⁸ Hutchinson, *Kirken og religiositet på Helgeland i tidlig nytid*. Mosjøen 2015: 340

²⁹ Coldevin, *Jordegods og storgårder i Nord-Norge*. Espå 1989: 101

³⁰ Ibid.: 101

³¹ Berglund 2007: 188

³² Berglund 2007: 221

Dette med utgangspunkt fra *Trondhjems Reformats 1589, Oslo Domkapittels jordebok 1595*. De kannikgjeldene som er utvalgt til sammenligningen er Brønnøy og Rødøy som begge er nærliggende kannikgjeld som ligger på Helgeland. De to prestegjeldene som ikke står som kannikgjeld i *Trondhjem Reformats 1589* er Gildeskål og Steigen. Disse har også geografiske likheter med Alstahaug, og er valgt ut ifra at de også er lokalisert i Nordland.

5.1.1.1 En sammenligning mellom kannikgjeld

Ifølge *Trondhjem Reformats 1589* besto Alstahaug kannikgjeld av tilsammen seks kirker og to kapeller. Alstahaug var hovedkirken, og under den lå Tjøtta kirke (Tiøttens), Sandnes kirke (Sandnesz), Nesna kirke (Neszne), Hemnes kirke (Hemnis) og Dolstad kirke. Samt kapellene på Dønna (Dunnis) og Herøy (Herøø).³³ Hovedkirken på Alstahaug besto av 69 bønder og 17 husmenn. Videre blir det vist til Alstahaugs utbytte av tiende. Det vil bli tatt utgangspunkt i forskjellene som kommer frem i tallene til: korn, fisk og ost. Dette for å kunne vise til hvorvidt det var god dyrkbar jord, hvilke muligheter det var for fiskeproduksjon, og hva det er mulig å si om produksjonsdyktigheten. Som tidligere presentert om *Trondhjems Reformats 1589* opplyser den at Alstahaug kannikgjeld hadde grunnlaget for: 50 tønner med korn, 50 våg fisk og 10 våg ost.³⁴ På denne tiden i Nord-Norge kan en tønne defineres som 162 liter, og en våg tilsvarer 18,3 kilo.

Rødøy kannikgjeld besto av tilsammen 40 bønder og fem husmenn, med tre kirker bemannet av to prester. Tiende på Rødøy samme år som fra Alstahaug utgjorde: 24 tønner med korn, 40 våger fisk og 3 våg ost.³⁵ Brønnøy var det sørligste kannikgjeldet i Nordland. Her besto kannikgjeldet sin hovedkirke av 50 bønder og ti husmenn.³⁶ Derav var det 50 tønner med korn, 30 våger med fisk og seks våger ost. Der det også ble opplyst om at fisket hadde forbedret seg på en toårsperiode.³⁷

Til slutt vil Trondenes prestegjeld nå bli presentert. Det var ikke et like geografisk nærliggende område i forhold til Alstahaug, som Brønnøy og Rødøy var, men er aktuelt for sammenligningen på grunn av at dette kirkestedet vil være aktuell i flere deler av besvarelsen. Det var også et sterkt økonomisk kannikgjeld, som også vil bli aktuelt i diskusjonen om

---

³³ Hamre 1983: 78

³⁴ Ibid.: 79

³⁵ Ibid.: 80

³⁶ Ibid.: 78

³⁷ Ibid.: 78

plassering av bispesete senere i oppgaven. Hovedkirken hadde til sammen 14 kirker og kapeller under seg, og kirken ble bemannet av to prester. På sitt rikeste hadde Trondenes et tiendegrunnlag på 900 våger med fisk, 60 tønner med korn og 12 våger med ost. I de dårligste tidene var inntekten en del mindre; 266 våger med fisk og 21 tønner med korn, mens osten var jevnt over det samme.³⁸ Tiende lå dermed et sted mellom de to, derfor er det valgt å vise til et gjennomsnitt på 583 våger med fisk og 40,5 våger med korn. Sigrun Høgetveit Berg viser til i *Trondenes kannikgjeld* Trondenes økende rikdom frem mot reformasjonen, med at kannikgjeldet ga både innehaveren av gjeldet og kirken store inntekter.³⁹ Dette kan indikere at rikdommen til kallet har i årene etter vist til en kontinuitet i den økende inntekten.

Oversikt over tiende, hentet fra Trondhjems Reformats 1589.

Produkt	Alstahaug	Rødøy	Brønnøy	Trondenes (Gjennomsnittlig)
Korn	50 tønner	24 tønner	50 tønner	40 ½ våger
Fisk	50 våger	40 våger	30 våger	583 tønner
Ost	10 våger	3 våger	6 våger	12 våger

Disse tallene kan vise til hvordan den produktive driften på Alstahaug påvirket kirkestedets økonomiske vekst og status i årene fremover, og om det videre er mulig å se en kontinuitet. Med tanke på de mer nærliggende gjeldene Brønnøy og Rødøy kommer det frem at selve hovedkirken på Alstahaug besto av en del flere bønder og husmenn. Dette kan ha gitt utslag for den litt høyere andelen av produksjon som foregikk på Alstahaug, med tanke på økt produktivitet og sysselsetning. En mulig årsak til at stedet kan ha en slik bosetning er tilgangen god dyrkbar jord rundt middelalderkirken. Grunnen til at andelen er høyere allerede på dette tidspunktet på Alstahaug enn de andre to kannikgjeldene, kan være en videre årsak for utviklingen av Alstahaug som et kirkelig sentrum. Dette er om gjeldet viser til en kontinuitet hos det økonomiske veksten. Trondenes derimot hadde en større andel på de samtlige varene; fisk, korn og ost. Dette kan ikke vitne om Alstahaug som et mer utviklet gjeld enn Trondenes, og det peker på at Alstahaug ikke var alene som et naturlig kirkelig maktsentrum i Nord-Norge fra middelalderen av. I tillegg sto det også oppført at Trondenes hadde en «Landschyld» på 164 våger med fisk. Dette kan bygge opp under argumentasjonen

³⁸ Ibid.: 90

³⁹ Berg 2013: 239

om at Trondenes hadde et sterkere økonomisk grunnlag.⁴⁰ Brønnøy, Rødøy og Alstahaug var rike gjeld i denne perioden, mye på grunn av fiskens påvirkning på økonomien. Dette gjør det mulig å dra en slutning om Alstahaugs økonomiske stabilitet, som viser et tidlig sterkt ressursgrunnlag, både når det kommer til selve økonomien og produksjonen. Selv om det enda ikke er nok argumentasjon for å konkludere med at dette viser til den direkte eller indirekte videre påvirkning, er det mulig å vise til andre faktorer. *Trondhjems Reformats* viser til forholdene på de ulike gjeldene som er blitt presentert, og ut ifra disse tallene er det mulig å dra linjer tilbake i tid. Disse linjene peker på at Alstahaug var et rikt kall også under kannikgjeldtiden, og det rikeste kallet mellom Trondheim og Trondenes. Kåre Hansen gjør også rede for forskjellene på de ulike kannikgjeldene på Helgeland. Han viser til at Alstahaug kannikgjeld er det desidert rikeste utav de tre på Helgeland, der han argumenterer for at dette var grunnlaget for et stort inntekstpotensialt, og som videre økte de neste hundre årene.⁴¹

5.1.1.2 Sammenligning med prestegjeld

I dette delkapitlet vil Gildeskål prestegjeld og Salten prestegjeld bli presentert på samme måte som de tre kannikgjeldene på Helgeland. Dette er to prestegjeld som også lå under Trondhjems stift i 1589, og som ikke er kannikgjeld. Begge disse prestegjeldene har geografiske likheter med Brønnøy, Alstahaug og Rødøy. De hadde både kystlinje og er plassert i Nord-Norge. Denne sammenligningen av andre nærliggende prestegjeld er for å kunne se på de økonomiske forskjellene mellom kannikgjeld og andre prestegjeld i samtid. Det er også tatt i betraktning at i Nord-Norge i 1589 var nesten hele landsdelen under ulike kannikgjeld, derfor er det få prestegjeld å kunne ta utgangspunkt i.⁴² Grunnlaget for tiende i dette delkapitlet vil også bli sett ut ifra ost, fisk og korn for at det skal bli samme utgangspunkt i sammenligningen.

Gildeskål ligger lengst sør utav de to prestegjeldene, samtidig som det ligger mellom kannikgjeldene på Helgeland og Trondenes kannikgjeld. Kirken på Gildeskål holdt tilsammen 106 husmenn og bønder. Tiendegrundlaget var på 12 tønner korn, to våger ost og 20 våger fisk. Gildeskål hadde også en ekstra inntekt oppført under «Landskyld» på 22 våger med fisk.⁴³ Videre er og var Steigen prestegjeld plassert lengere nord på kartet. Dette prestegjeldet

---

⁴⁰ Hamre 1983: 90

⁴¹ Hansen, K. 2018: 64

⁴² Hansen, Lars I. 2003: 255

⁴³ Hamre 1983: 81

var bemannet av tilsammen 59 husmenn og bønder, derav også tre kirker. Grunnlaget for tiende her var på 25 tønner med korn, fire våger ost og 38 våger fisk.⁴⁴

Oversikt over tiende, hentet fra Trondhjems Reformats 1589.

Produkt	Gildeskål	Steigen
Korn	12 tønner	25 tønner
Fisk	20 våger	38 våger
Ost	2 våger	4 våger

Hvis man sammenligner de to tabellene laget ut ifra opplysningene til *Trondhjems Reformats 1589* peker det på en tendens der de utvalgte kannikgjeldene i gjennomsnitt har et større grunnlag for tiendeinntekter, som viser til en sterkere økonomisk posisjon. Det som kommer frem er at Alstahaug og Trondenes hadde et relativt sterkere økonomisk grunnlag enn Gildeskål og Steigen til tross for deres geografiske likheter. På den andre siden er det viktig å erkjenne at disse to prestegjeldene besto av et betraktelige mindre areal og antall bønder. Dette kan sees på som svært sentrale forutsetninger for å kunne basere seg på større tiendeinntekter. Som vist til innledningsvis i dette kapitlet: De er i Nord-Norge og de har en kystlinje. Til tross for at undersøkelsen viser at kannikgjeldene i Nord-Norge, og særlig Trondenes og Alstahaug stilte sterkt økonomisk er det ikke en konklusjon, men et argument som kan brukes for å underbygge Alstahaug sitt grunnlag for å bli utvalgt til som Norge-Norges første bispesete, med tanke på ressurser og kontinuitet.

5.1.2 Oppsummering/ konklusjon

Det som kommer frem i dette delkapitlet er ved å sette de ulike kirkestedene opp mot hverandre, at Alstahaug var det rikeste kallet på Helgeland på den tiden. Det virker som om den stabile økonomien kallet tilegnet var mye på grunnlag av de tre ulike produktene ost, fisk og korn, som også ga kallet muligheten til å holde en stabil inntekt i årene fremover. Det kommer også frem at Trondenes som kannikgjeld hadde en vesentlig større produksjon på alle tre feltene, og fastslåes som et ressursrikt kannikgjeld. Det kommer også frem at områdene rundt Alstahaug var godt etablerte maktsentre på 1200-tallet, og at Alstahaug trolig ble etablert for å skape balanse mellom Sandnes og Tjøtta. Det var mest sannsynlig en politisk avgjørelse å plassere en kirke på Alstahaug i middelalderen. Dette kan sees på som en

---

⁴⁴ Ibid.: 83

grunnleggende faktor for Alstahaugs videre utvikling som et eget maktsentrum. Funnene som er blitt gjort i dette delkapitlet støtter opp under hypotesen til problemstillingen. Etableringen av Alstahaug kirke og gård, og videre tildelingen av kannikgjeldet viser til en begynnelse på en kontinuerlig maktposisjon. I tillegg viser tallene fra *Trondhjems Reformats* til et sterkt ressursgrunnlag. Dette både i forhold til de andre kannikgjeldene og de to utvalgte prestegjeldene. Tallene fra 1589 peker også bakover i tid, og viser til at Alstahaug var etablert som et rikt kall i middelalderen.

5.2 Petter Dass som sogneprest på Alstahaug (1689-1707) og Dass-dynastiet

Dette kapitlet vil gjøre rede for Petter og Anders Dass sin periode på kallet. Dass-dynastiet vil også bli sett nærmere på, for å få et dypere innblikk i hvordan Petter Dass og hans familie muligens kan sees på som en påvirkende faktor på den videre økonomiske utviklingen. Det vil også bli sett nærmere på mulige andre faktorer som kan ha påvirket Alstahaug i fremtiden. Er det mulig å se linjer fra middelalderen og opprettelsen av bispedømmet i 1804 med Dass-Dynastiet som et mellomledd?

Petter Dass ble født i 1647 på en øy utenfor Alstahaug. Han ble utnevnt som sogneprest i Alstahaug kirke i 1689, der han virket frem til sin død i 1707.⁴⁵ Han var sønn av Maren Falch, som selv var datter av en helgelandsfogd. Petters far var handelsmannen Peter Don Dass fra Skottland, som ble innskrevet i Bergen og videre gjorde handel på Helgeland. Petter Dass er mest kjent som dikteprest, blant annet kjent for sitt verk *Nordlands Trompet* hvor han skildrer livet til folk på Helgeland på sin tid. Han er i dag en kjent skikkelse i litteraturen, men var også en mann med stor maktinnflytelse. Det var ikke før etter hans død at hans etterkommere begynte å utgi hans verk, på grunn av dette ble *Nordlands Trompet* ikke ble utgitt før 30 år etter hans død. På 1600-tallet var presten en sterk skikkelse som økonomisk aktør. Dette gjaldt også Petter Dass,⁴⁶ og i 1701 sto enda Alstahaug, Brønnøy og Rødøy som rike og sentrale prestegjeld.⁴⁷ I tiden før Petter fikk stillingen som sogneprest på Alstahaug, arbeidet han som kapellan på Nesna. Fra tidlig i utdanning og karriere kan det tilsynelatende virke som han hadde etablert noen gode kontakter, noe som kunne vært en vesentlig faktor for å kunne få overta stillingen på et av Nord-Norges rikeste gjeld på denne tiden.⁴⁸ Kåre Hansen peker for eksempel på Dass sine kontakter i sin bok *Petter Dass- GUds Øyesteen*, der han viser til at Petter Dass studerte samtidig med Peder Krog, som ble utropt til biskop i 1688-1731. Muligens har han hatt kjennskap til biskopen, selv om dette ikke er dokumentert, dette kan antyde at Petter Dass hadde et godt nettverk allerede før han ble sogneprest.⁴⁹ Lysaker peker på at biskop Krog ga Petter Dass' *Catechismi Sange* en sterk anbefaling, dette kan tyde på et viktig kommunikasjonsgrunnlag mellom sognepresten og biskopen.⁵⁰

---

⁴⁵ Berglund, *Saga, sentra og kystbosetning*. Mosjøen 1994: 52

⁴⁶ Hutchinson 2015: 345

⁴⁷ Ibid.: 26

⁴⁸ Hansen, K. 2018: 64

⁴⁹ Ibid.: 125

⁵⁰ Lysaker 1987: 223

5.2.1. Økonomisk aktør

Da Petter Dass overtok kallet på Alstahaug i 1689 var jorden god, og i tillegg var kallet stilt med 22 kyr.⁵¹ Fisket ga gode inntekter og han mottok en god del inntekter også av tiende. På denne tiden lå både Rana og Vefsn under Alstahaug, og Alstahaug prestegjeld utgjorde dermed en stor del av Helgeland. Det var ikke uvanlig at prestene og embetsmennene ønsket å ha den delen av tiende med den beste kvaliteten, noe som også kunne karakterisert Petter Dass. Når det kommer til internasjonal handel var dette noe de fleste prester holdt på med på Petter Dass sin tid. Ifølge Berglunds arkeologiske undersøkelser var det vanlig i senmiddelalderen at prestene på Alstahaug drev med en mer omfattende tørrfiskhandel.⁵² Som det ble vist til i forrige kapittel var fiskeproduksjonen en stor og viktig inntektskilde på Alstahaug under kannikgjeldtiden, en tradisjon som fortsatte opp til Petter Dass sin tid som sogneprest på Alstahaug. Tørrfiskproduksjonen viser dermed til en økonomisk kontinuitet på Alstahaug. Fiskeproduksjon var en viktig inntektskilde både under middelalderen og tidlig nytid. I tillegg til den etablerte tradisjonen innen fiske, viser også Hansen til et allerede godt etablert jordbruk, med en god mengde med husdyr. Altså et godt utgangspunkt for diktepresten.⁵³

Dette kallet ble også rammet av økonomiske problemer, til tross for det store arealet til det ressursrike prestegjeldet besto av. Fra slutten av 1600-tallet fram til begynnelsen av 1700-tallet ble Norge rammet av dårlige produksjonsmuligheter innenfor fiske og jordbruk på grunn av et kaldere klima.⁵⁴ Når det bød på problemer slik som hungersnød, var det sognepresten som måtte stå i front for håndteringen av krisen. Dette er fordi at presten hadde en sentral rolle innenfor det økonomiske i sitt kall. Den dårlige tiden for produksjon mellom 1600- og 1700-tallet førte til at selve byttet med fisk og import av havre kom i en ubalanse. Dette gjaldt også for gjeldet på Alstahaug, der forholdene forverret seg til sitt verste kun få år etter Dass ble utnevnt til sin stilling.⁵⁵ Dette kan sees på som et lite brudd i ressursgrunnlaget til gjeldet, men til tross for nedgangstiden var Petter Dass en av de rikeste sogneprestene i Nord-Norge. For velstanden på Alstahaug vokste til tross for de harde vilkårene som preget landsdelen.⁵⁶ Hvordan kan det forklares at Alstahaug ble økonomisk sterkere under også

---

⁵¹ Hutchinson 2015: 350

⁵² Berglund 2007: 190

⁵³ Hansen, K. 2018: 159

⁵⁴ Ibid.: 145

⁵⁵ Berglund 2007: 145

⁵⁶ Hansen, K. 2018: 264

nødstiden? Mot slutten av Petters levetid var nødsårene i Nordlandene på sitt verste, dette var også en konsekvens av kulde og mye nedbør. Dette var en situasjon som rammet de fleste gårder i Nord-Norge, og kan dermed være en årsak til at Alstahaug gjeld kom godt ut av krisen. Med jord både på kysten rundt Alstahaug og på innlandet rundt Vefsn og Rana var det ulike grunnlag for ressursuttak. I tillegg til det som lå under Alstahaug kirkested, eide Petter Dass en del gårder selv, dermed kan det være at geografiske faktorer var med på å opprettholde økonomien. Kåre Hansen viser til at Petter Dass forsøkte å tilegne seg mer økonomisk stabilitet gjennom for eksempel å føre noen søksmål. Et eksempel på dette er at han ytret at det ikke ble betalt tilstrekkelig tiende fra Ytre Øksningan på Herøy. En sak han ikke kom gjennom med, men som kan vise at han forsøkte å styrke sin egen økonomi, også i saker han ikke hadde grunnlag for det.⁵⁷ Dette kan vise at Petter Dass var en frampå forretningsmann, i tillegg til å være sogneprest. Dette støttes av flere slike eksempler, hvor han også vant søksmålet er det grunnlag for en økonomisk vekst, til tross for dårlige år.

Det er tydelig at økonomien i gjeldet ble definert av selve produksjonsmulighetene til kallet. Det var tørrfiskproduksjonen og det store arealet som egnet seg godt for jordbruk, som var viktig for at Petter Dass' sterke økonomi. Produksjon av fisk var en av de aller største inntektskildene hans, og var en grunnleggende inntekt for at han videre kunne bli den rikeste sognepresten i Norge. Det var vanlig at sogneprestene ønsket å beholde den beste delen av tiende til seg selv, og ifølge Kåre Hansen var ikke Petter Dass et unntak. Alt som gikk under tiendefisk var svært viktig for Petter Dass sin økonomi, så ingenting måtte bli utelatt.⁵⁸ Siden det ble gjort rede for tiendeinntektene til Alstahaug i kapittel 5.1 er det relevant å se nærmere på inntektene rundt Petter Dass sin tid som sogneprest. Før Petter Dass ble sogneprest hadde prestegjeldet tiendeinntekter av til sammen 1229 bønder, en stor økning fra de 507 bøndene i 1589. I 1707, samme år som Petter Dass døde hadde Alstahaug et inntektgrunnlag fra 1311 bønder. Her er det mulig å igjen se på forskjellene mellom sogneprestembetene på Helgeland, der Brønnøy hadde et grunnlag på 528 bønder og Rødøy hadde det minste tiendeinntektgrunnlaget på 375.⁵⁹ Dette viser at det enda under starten av og under Dass-dynastiet var Alstahaug som var det ledende kallet på Helgeland når det kom til det økonomiske aspektet. Det viser til en kontinuitet i vekst og produksjon som skiller seg ut fra andre i samme region.

---

⁵⁷ Ibid.: 151

⁵⁸ Ibid.: 134

⁵⁹ Ibid.: 64

5.2.2. Etablering av Dass-dynastiet

Petter Dass tok sin utdanning i København og virket i lavere stillinger på Helgeland før han som 42 år gammel bosatte seg på Alstahaug. Det er tidligere blitt vist til hans økonomiske egenskaper og ressurser. I sin tid som sogneprest virker han som en veletablert embetsmann med nødvendige kvaliteter. For å kunne få overta et slikt kall som Alstahaug ser ut for å ha vært, måtte vedkommende være skikket for stillingen. 18. mai 1689 ble han tildelt kallet, og dette var nok også en politisk prosess fra hans side. Dette var altså knapt en måned etter den tidligere sognepresten gikk bort. Kåre Hansen viser til at Petter Dass måtte ha reist ned til København i mellomtiden.⁶⁰ Å få muligheten til å bli sogneprest på Alstahaug på den tiden var svært attraktivt, på grunn av de gode økonomiske mulighetene til kallet. Kåre Hansen sammenligner tiendeinntektene til Alstahaug i 1670 som hadde et grunnlag på 1229 bønder og et gjennomsnitt på tiende til alle prestegjeldene i Norge som lå på 283 bønder samme år. Dette støttes opp under at Kåre Hansen også presenterer Alstahaug som det rikeste på denne tiden i landet.⁶¹

Dass-familien bodde på Alstahaug gjennom tre generasjoner. De har satt sine spor på Alstahaugs velstand, noe som kommer godt frem i Anders Dass' skifte. Dass-familien hadde stor innflytelse på Alstahaug gjennom sine tre generasjoner med prestejeneste, men Petter Dass var den første og la videre til rette for sine etterfølgere. Før Petter Dass gikk bort sørget han for at sønnen Anders Dass kunne overta som sogneprest på Alstahaug etter han. Anders ble født i ca. 1675 og døde i 1736, han bodde der fra tenårene, og var videre med på å forme det Birgitta Berglund kaller Dass-dynastiet.⁶² Ifølge Kåre Hansen ga Petter Dass gode summer til sin sønn Anders Dass, for å kunne gi han muligheter for en stødig fremtid, med tanke på god utdanning.⁶³ Anders tok utdanning i København, i tillegg til å ha utført en dannelsesreise i England. Der han var både ved Cambridge og Oxford. Anders giftet seg med Rebekka Angell fra Trondheim, dette gjorde at Dass-familien da hadde gode muligheter for å drive en utvidet handel også i Trøndelag.⁶⁴ Skiftet etter Anders Dass som i neste delkapittel skal bli gjort rede for er et arveoppgjør for Anders sine arvinger. Skiftet viser til rikdommen som skulle deles opp mellom arvingene på Alstahaug, men Berglund opplyser at i tillegg til rikdommen skiftet viser til, arvet Anders og Rebekka fire parter i Røros kopperverk fra

---

⁶⁰ Ibid.: 126

⁶¹ Ibid.: 64

⁶² Berglund 2007: 42

⁶³ Ibid.: 264

⁶⁴ Berglund 2007: 44

hennes side av familien.⁶⁵ Dette er en viktig opplysning for å kunne få forståelse for at Angell familien fra Trøndelag også kunne vært en viktig del av rikdommen på Alstahaug og innenfor Dass-familien under årene med Dass-dynastiet. Anders og Rebekkas datter Abel Margrethe Dass (1708-1791) giftet senere seg med Morten Sommer (1705-1765), den tredje og siste sognepresten ved Alstahaug i Dass-dynastiet.⁶⁶

5.2.3. Skiftet etter Anders Dass

For å kunne peke på noen konkrete eksempler på den økonomiske tilstanden til Dass-familien på Alstahaug, skal det nå bli gjort rede for skiftet etter Anders Dass. Dette skiftet er etter Anders Dass sin død i 1736, og er et arveoppgjør mellom hans barn. Dermed er dette et skift som i hovedsak viser hvordan tilstanden var under Anders Dass sin tid som sogneprest. Siden det tidligere er vist til Alstahaugs rikdom under hans far, er det mulig å dra noen paralleller mellom arveoppgjøret og Petter Dass sin økonomiske påvirkning. Birgitta Berglund har gjort en grundig analyse av skiftet i boka *Alstahaug på Helgeland 1000-1750, Dass-dynastiet og prestskapet iscenesetter seg selv*.⁶⁷ Hun har analysert alt fra jordegods til inventar på kjøkken, og dens betydning. Grunnen til at det er skiftet etter Anders Dass som er blitt en relevant primærkilde for analyse av Dass-familien, er basert mye på at skiftet etter Petter Dass enten ikke er blitt funnet, eller så kan det forklares med at det ikke var nødvendig med et slikt omfattende skift, når Anders Dass var den eneste arvingen. I tillegg vil det bli hentet informasjon direkte fra primærkilden.

Ifølge Berglund ble Alstahaug kirkested det rikeste som er skiftet i Norge etter en prest.⁶⁸ Dette kommer godt frem i skiftet etter Anders Dass. Det viser til en rik familie, som har vært en del av ressursbyggingen på Alstahaug gjennom tre generasjoner. Før Anders' tid som sogneprest, drev faren med en omfattende handel, både på internasjonal og nasjonal basis (stor handel med Bergen). I sine utgravninger på Alstahaug fant Berglund proveniens fra keramikk fra blant annet Nord-Tyskland, Sør-Skandinavia, Holland og Trøndelag. Disse funnene daterer hun at skal være fra 1400-1700-tallet.⁶⁹ Som tidligere presentert hadde Petter Dass et stort areal å drive jordbruk på, med ulike utgangspunkt. I tillegg til jordbruket drev

---

⁶⁵ Ibid.: 222

⁶⁶ Ibid.: 43

⁶⁷ Ibid.: 143, 144

⁶⁸ Ibid.: 142

⁶⁹ Ibid.: 197

han en omfattende handel med fisk, hvorav mye var tørrfisk (også internasjonalt som vist til tidligere).

Skiftet etter Anders Dass er delt i to deler, den første delen ble nedskrevet 1. oktober 1736 samme år som Anders Dass døde. Siste og andre del av skiftet ble nedskrevet 26. november 1737, litt over et år etter. Det er mulig å tenke seg til at det var mye som skulle gjennomgås av inventar og rettslige oppgjør på et så stort kall at det måtte ta såpass lang tid. Skiftet viser til alt fra husholdning til jakt og fiske, og ifølge Berglunds analyse var boets verdi estimert til å være på 37 327 riksdaler, 5 ort og 3 1/6 skilling. Alt med en verdi ble satt opp delt mellom arvingene, før det ble holdt en offentlig auksjon etter krav av arvingenes forespørsel.⁷⁰ Denne analysen vil primært se på husdyrhold, jordbruk og fiske. Berglund har foretatt en mer dekkende analyse av hele skiftet, men på grunn av oppgavens begrensninger holder det med disse tre faktorene for å kunne underbygge hypotesen. Det er opplysningene som kom frem om selve driften og inntektene som kom med jordbruket, husdyrene og fisket som vil i hovedsak bli fokusert på.

De observasjonene som ble gjort under undersøkelsen av skiftet er at rikdommen til kallet kommer godt frem. Dette er et skift som ble gjort på midten av 1700-tallet, og ved å kun se nærmere på inventaret av bøker husholdet hadde, kan det vises til tendens om stor rikdom på Alstahaug. Videre ble det observert at skiftet er svært godt kategorisert og nøye satt opp, der det finnes egne oppføringer for gull, sølv, tinn, malm, kobber, jern etc. Det står oppført svært mange gjenstander, som viser til at husstanden på Alstahaug for eksempel hadde et godt utstyrt kjøkken og gode muligheter for produksjon, både når det kom til gårdsarbeid og fiske. Skiftet viser til at det lå mye til rette for at det skal ha vært en omfattende fiskeproduksjon på selve Alstahaug prestegjeld. Under «Søredskab» i skiftet viser det til store mengder med sildegarn, både innen kategorien nye og brukte. Det er også en egen side for «I Brügge Skiaan ved Søen», der det også er oppført enda flere sildegarn.⁷¹ Dette er observasjoner som Berglund også har vist til i sin analyse. Hun viser til mer nøyaktige tall på de ulike garnene som står oppført, der det hun har fastslått at det alt i alt var rundt 90 sildegarn bare på Alstahaug. De funnene hun har gjort kan pekes direkte på at det var en stor sysselsetting av fiskeri på Alstahaug.⁷² Ved at skiftet viser til mye fiske på selve Alstahaug, er det mulig å

---

⁷⁰ Ibid.: 142

⁷¹ Statsarkivet i Trondheim. Helgelands Prosti, Skifte- og inventar protokoller 1728-1753. (Skiftet etter Anders Dass fol. 130b-313a.) <https://media.digitalarkivet.no/view/25141/102>

⁷² Berglund 2007: 143

tenke seg til de enda større produksjonsmulighetene en prest under Dass-dynastiet hadde på de store områdene utenfor Alstahaug kirkested.

I skiftet er det oppført til sammen tre hester, 30 kyr og en okse. I tillegg holdt Alstahaug hus for sauer, geiter, griser og høns. Det er også oppført de ulike husdyrene som var på Herøy. Berglund viser til at dette er en god andel husdyr for en gård, men at antall hester ikke var svært høyt, samtidig som skiftet beskrev en av hestene for å være i dårlig stand. Hun viser også til at med disse husdyrene var det gode muligheter for å produsere fløte, rømme og andre meieriprodukter.⁷³ Med disse mulighetene hadde de gode kår når det kom til føde. I likhet med husdyr og fiske, er det satt opp tall for kornavlingen i skiftet. Både analysen til bacheloroppgaven og Berglunds tidligere observasjoner ser at det er oppført korn med forskjellig kvalitet. Berglund viser til at kornavlingen besto av 15 tønner med rug og 150 tønner med halvbygg. Hun opplyser også i denne delen av analysen at Alstahaug ikke ble oppgitt på grunn av at gården var tiendefri. Dette betyr at all produksjon tilfaller prestene, de betaler altså ikke til kronen.⁷⁴ De geistlige hadde som regel den økonomiske fordelene ved å være fritatt fra tiende.⁷⁵

5.2.4 Oppsummering/konklusjon

Innledningsvis til dette kapitlet ble spørsmålet om hvordan Petter Dass og Anders Dass påvirket økonomien på Alstahaug i sine perioder som sogneprest stilt. Gjennom kapitlet er det blitt presentert ulike faktorer som bistår til å svare på dette spørsmålet. Petter Dass kom selv fra en familie som hadde en god nok økonomi, til at han kunne reise til København for å få utdanningen sin. I tillegg til hans fordeler når det kom til familie og utdanning stilte Alstahaug med gode utgangspunkter når det kom til produksjon og geografiske muligheter. Det blir vist til at kallet har hatt en kontinuerlig produksjon med tørrfisk, og gjeldet fikk inn godt med tiende. De ulike geografiske mulighetene til kallet ga Dass-dynastiet gode produksjonsmuligheter, til tross for generelt dårlige år i landet. Dass-dynastiet med sine tre sogneprester i spissen viser dermed til at Alstahaug har hatt gode økonomiske år. Skiftet etter Anders Dass viser gode år både tidligere under Petter Dass og til et videre grunnlag for storhetstid for familien under Morten Sommer og Abel Margrethe Dass. Berglund

---

⁷³ Ibid.: 144

⁷⁴ Ibid.: 145

⁷⁵ Berg 2013: 74

konkluderer selv med at skiftet også får Anders Dass til å fremstå som en stor handelsmann. Skiftet viser også til en omfattende Bergenshandel.⁷⁶

Faktumet at Berglund skildrer skiftet etter Anders Dass som det største etter en prest i Norge, viser til en storhetstid mellom vikingtiden og bispedømmet som kan sees på som en mulig nødvendighet for den videre politiske fremtiden til Alstahaug kirke på begynnelsen av 1800-tallet. Hvordan er det mulig etter det som er blitt gjort rede for i dette nedslaget se at Dass-dynastiet har fungert som et mellomledd mellom kannikgjeldtiden og dannelsen av bispesetet i 1804? Det som kommer frem gjennom dette kapitlet er at selv om Petter Dass bidro med sine kunnskaper og ferdigheter til å etablere en sterkere økonomi, hadde selve kirkestedet et allerede etablert godt utgangspunkt for økonomisk vekst. I tillegg peker både Berglunds omfattende analyse av skiftet og undersøkelsen av skiftet som er gjort til denne oppgaven på de samme konklusjonene innenfor fiskeri, husdyr og avling av korn.

---

⁷⁶ Berglund 2007: 223

6.0 Hvorfor ikke Trondenes?

I 1804 ble middelalderkirken på Alstahaug valgt til å bli den første domkirken i Nordlandene og Finnmarken, etter bestemmelsen av å skille de nordligere områdene ut fra Trondhjem stift.⁷⁷ Gjennom bacheloroppgaven har det kommet frem at Trondenes også kan ha vært en potensiell kandidat for bispesete med tanke på det som er blitt vist til av ressursgrunnlag. Derfor skal det bli gjort rede for Trondenes som et mulig alternativ i stedet for Alstahaug. Det vil også bli kort redegjort for det som foregikk etter bestemmelsen om at Alstahaug skulle bli det første bispesetet i Nord-Norge. Oppgaven vil ta for seg Mathias Bonsach Krogh som en sentral faktor i dette kapitlet. 6. januar 1804 ble Alstahaug kirkes maktposisjon styrket med at Krogh offisielt fikk tildelt embetet. Han var biskop i regionens første domkirke; 1804/05-1828.⁷⁸ Krogh var en velutdannet prest fra Vadsø i Finnmark, som hadde store politiske roller gjennom sin tid, ikke bare som biskop. Da han ble utnevnt som biskop på Alstahaug, var dette i hovedsak en midlertidig løsning som ble stående en stund på grunn av de større konfliktene i Europa. Krogh ble løst fra stillingen som sogneprest i 1812, og kjøpte gården Belsvåg for å flytte sin husstand, og dermed hadde han kun stillingen som biskop.⁷⁹

Trondenes ligger i Sør-Troms, og dekker en stor kystlinje. I senmiddelalderen var Trondenes kannikgjeld det rikeste kannikgjeldet under Trondhjems stift på grunn av det store inntektsgrunnlaget.⁸⁰ En konsekvens av dette var at prestegjeldet ble ansett som et maktsentrum i den nordligste delen av Trondhjems stift. Avviklingen av Trondenes som kannikgjeld skjedde i 1731.⁸¹ Det antyder at Trondenes hadde et større grunnlag for kontinuitet som kannikgjeld enn Alstahaug. Trondenes var på et tidspunkt det rikeste prestegjeldet i Norge. Dette skyldes mye av den store fiskeproduksjonen. Fiskeprisene falt drastisk, som gjorde at kallet ikke lenger stilte like sterkt økonomisk i perioden opp mot utskillelsen fra Trondhjem stift, og etableringen av bispesetet på Alstahaug i 1804.⁸² I tillegg til at fiskeprisene fikk en nedgang, fikk selve fisket også en nedgang på 1600-tallet.⁸³ Berg viser til utfordringer i Trondenes tilpasning til de skiftende politiske forholdene spesielt i Nord-Norge, der synkende fiskepriser kan sees som en årsak, men også at de ikke klarte å

---

⁷⁷ Ellingsen 2003: 2

⁷⁸ Ibid.: 22

⁷⁹ Coldevin 1989: 106

⁸⁰ Hansen, Lars I. 2003: 255

⁸¹ Rasch 2014: 79

⁸² Hansen, K. 2018: 145

⁸³ Berg 2013: 90

tilpasse politikken og økonomien til endringsprosessene i samfunnet.⁸⁴

Det var en problematisk kommunikasjon mellom København og de ulike amt nord for Trøndelag. Den var ikke tilstrekkelig når det kom til for eksempel viktige dialoger. En faktor i bestemmelsen av beliggenheten til bispesetet til Nordlandene og Finnmarken kan ha hvilt en del på kommunikasjonsspørsmålet. Om det ikke var mulig å sende en representant til Eidsvoll 1814 fra sør i Nord-Norge, ville det vært enda mer problematisk å kunne sende en representant fra Trondenes. Dette er bare et eksempel på et slik tilfelle, som også skjedde etter bestemmelsen om bispesete ble tatt.⁸⁵

Videre kan resultatene fra undersøkelsen av de ulike prestegjeldene fra kannikgjeldtiden trekkes inn. Der det vises at Trondenes var dominerende på produksjon av ost, fisk og korn, til og med på sine dårligste år. På den andre siden kom det også frem i resultatene at Alstahaug også var et solid prestegjeld. Dette er tall som er hentet inn før de dårlige årene på slutten av 1600-tallet, en tid hvor Alstahaug sin økonomi blomstret under begynnelsen av Dass-dynastiet, mens resten av landsdelen hadde en svakere økonomi. I tillegg til de dårlige årene for kornproduksjon, kom de fallende fiskeprisene. Dette er to økonomiske faktorer som kan tas til betraktning som mulige brudd i ressursgrunnlaget, og som har vært med på å svekke Trondenes sin sterkere posisjon i forhold til Alstahaug. Rasch viser i masteroppgaven sin til utviklingen av Trondenes som kannikgjeld. Fra den informasjonen som han presenterer virker det som om Trondenes hadde økonomiske problemer på slutten av 1700-tallet. I 1707 måtte biskopene begynne å lønne prestene. Opprinnelig skulle prestene få lønnen sin fra fisketiende, noe som ble problematisk med den store nedgangstiden. Rundt de årene Trondenes ble avvirket som kannikgjeld var fiskeforholdene svært dårlig, noe som resulterte i at fiskerne måtte reise til Finnmark for å kunne håndtere den økonomiske krisen.⁸⁶

6.1 Krogh og Alstahaug

Som en digresjon fra hovedtemaet skal det nå bli sett kort på tiden etter at Alstahaug ble valgt til bispesete, for å se på den økonomiske posisjonen til kallet med et fokus på den første biskopen Mathias Bonsach Krogh. I tillegg til å være biskop i Nordlandene og Finnmarken var han en av fire representanter, på det nydannede Stortinget i 1815 fra Nord-Norge.⁸⁷ Selv

---

⁸⁴ Berg 2013: 355

⁸⁵ Dyrvik, *Året 1814*. Oslo 2017: 51

⁸⁶ Rasch 2014: 80

⁸⁷ Ellingsen 2003: 34

om Krogh ble utnevnt som biskop i den nordligste regionen, er det mulig at økonomien til administrasjonen ikke var tilstrekkelig, på grunnlag av at han ikke kunne si fra seg sin stilling som sogneprest på Ørlandet.⁸⁸ Krogh har blitt skildret som en politisk aktiv mann, som ofte uttalte seg innenfor det politiske landskapet. For å få forståelse for den økonomiske situasjonen på Alstahaug på begynnelsen av 1800-tallet er det viktig å ha kunnskap om den politiske situasjonen ute i Europa. Napoleonskrigene skapte store konsekvenser ikke bare for stormaktene i Europa, men også for handel og produksjon i Norge. Storbritannias blokade av Danmark-Norge skapte store problemer innenlands. Disse årene besto av dårlige produksjonsår på grunn av både klimatiske og politiske faktorer. Disse faktorene viser også til at den økonomiske posisjonen til Alstahaug kirkested kunne nok vært stabilt, men på grunn av de politiske faktorene som spilte inn ble det skapt ubalanse for økonomien også på Alstahaug. Den norske staten var på randen av konkurs og måtte dermed kreve høyere skatter.⁸⁹

I tiden Krogh satt som biskop var det politiske miljøet ute i Europa turbulent, og som resultat av Danmarks allianse med Frankrike under Napoleonskrigene, fikk Norge sin egen grunnlov og ble overført til Sverige.⁹⁰ Postvesenet i Norge var ikke utviklet nok til at noen mulig representant fra Nord-Norge kunne rukket å bli valgt, og ta del i grunnlovskrivningen. Dette er tidligere brukt som et mulig argument for dårlig kommunikasjon opp til Nord-Norge, der Trondenes har enda større vanskeligheter for kommunikasjon på grunn av den geografiske beliggenheten. Sammen med konsekvensene for jordbruket (med tanke på tilførselen av korn og lignende) som kom av blokkeringen under Napoleonskrigene, var det samtidig et dårlig vinterhalvår med fisk. Krogh skildret dette selv i juni 1808: "Aldrig var Nordlandenes forfatning sørgeligere end nu. Hungersnøden truer med at ville opprykke alle dets indvaanere".⁹¹ I 1812 flyttet Krogh husstanden til Belsvåg, for å selv å kunne drive gårdsbruk som ekstraintekt. Dette viser til at det var en problematisk periode i første delen av tiden som bispesete.

Tromsø by ble etablert i 1794, bare få år før etableringen av bispesetet på Alstahaug.⁹² Selv om Tromsø var etablert som en by var det ikke et høyt antall etablerte innbyggere der. Det var heller ikke før etter Krogh ble biskop på Alstahaug at Bodø fikk bystatus. Til tross for at

---

⁸⁸ Coldevin 1989: 106

⁸⁹ Myhre, *Norsk historie 1814-1905*. Oslo 2015: 40

⁹⁰ Dyrvik 2017: 7

⁹¹ Ellingsen 2003: 29

⁹² Nilsen, Evald, *Tromsø by 175 år: 1794-1969*. Tromsø 1969: 4

slutten av 1700-tallet ikke var preget av store bydannelser i Nord-Norge, førte urbaniseringen senere til at bispesete ble flyttet til Tromsø etter Krogs død.

6.2 Oppsummering/konklusjon

Trondenes kan virke som et godt alternativ for bispesete i 1804 fra kannikgjeldtiden. Det som er blitt vist til i dette kapitlet er at Trondenes var et mer problematisk valg på grunn av større avstander fra hovedstaden, som bød på kommunikasjonsproblemer som var større enn de som skulle komme med bispesetet på Sør-Helgeland. Det blir også vist at fiskeprisene sank, og dermed ble ikke produksjonen av fisk like lønnsomt. I tillegg til at det var dårlige år fikk prestegjeldet en økonomisk nedgang mot slutten av 1700-tallet. Det var nok viktige avgjørende år for bestemmelsen av bispesete. Selv om Trondenes var et rikere prestegjeld opp gjennom årene var det generelt ikke etablert noen store byer i Nord-Norge, noe som gjør at valget ikke ble naturlig på grunn av det var et knutepunkt med en handelsby.

Når det kommer til Alstahaug sin posisjon etter stedet ble tildelt statusen som bispesete over Nordlandene og Finnmarken, er det uttrykk til tendenser som viser et kirkested som fortsetter med gode ressurser og rikdom. På den andre siden er det blitt vist til at starten av 1800-tallet var hardt definert av det europeiske bildet, som nok har hatt konsekvenser på startfasen og etableringen av bispesetet. Videre er det mulig å peke på urbaniseringen til Tromsø som en påvirkende faktor for at bispesetet ble flyttet fra Alstahaug til Tromsø etter Mathias Bonsach Krogh sin død.

7.0 Resultater og konklusjon

Denne bacheloroppgaven har tatt for seg problemstillingen «*Hvorfor ble Alstahaug valgt som bispesete i 1804?*», der den har blitt preget av hypotesen om at det har basert seg på et ressursgrunnlag som strekker seg tilbake fra middelalderen, hvor Alstahaug fungerte som et kannikgjeld og en økonomisk sterk kontinuitet, fra middelalderen og særlig i tidlig nytid under Dass-dynastiet. Det er ulike teorier om hvorfor Alstahaug ble valgt, for eksempel der noen mener det har basert seg mye på tilfeldighet. Gjennom funnene som er blitt gjort i denne prosessen er det tydelig at det er flere faktorer som spiller inn, og er med på å underbygge at det er et sterkt grunnlag for at hypotesen som er satt til denne oppgaven stemmer. Ifølge Berglunds undersøkelser ble maktsentrumet på Tjøtta svekket under middelalderen, til tross for en lang og mektig fortid. Dette etter etableringen av et kirkested på Alstahaug, et kirkested som har en kirke som ble bygd rundt slutten av 1100-tallet, som den dag i dag enda står.⁹³ Noe som denne bacheloroppgaven har gjort rede for er hvordan Alstahaug tidlig ble etablert som et politisk sentrum gjennom å bli oppbygd som en politisk løsning for å motvirke maktdannelsene på Tjøtta og Sandnes.

Opplysningene fra *Trondhjems Reformats 1589* viser at kirkestedet Alstahaug fra senmiddelalderen av hadde et godt utgangspunkt med tanke på økonomiske prestasjoner. Kapittelet om kannikgjeld viser at Alstahaug stilte sterkt økonomisk i forhold til både andre kannikgjeld på Helgeland og prestegjeld i Nordland. Det kom tidlig frem at Trondenes hadde betraktelige større inntaksgrunnlag på slutten av 1500-tallet, og viste at ressursgrunnlaget lengere nord i denne perioden var sterkere. Til tross for at Trondenes var økonomisk sterkere under kannikgjeldtiden viser undersøkelsen av *Trondhjem Reformats 1589* til at Alstahaug kirke allerede fra middelalderen av hadde en økonomisk stabilitet, på grunnlag av produksjon og gode tiendeinntekter. Resultatene av analysen av tiendegrønlaget til prestegjeldene Gildeskål og Steigen kan antyde at det hadde en positiv påvirkning økonomisk at et kirkested hadde tittelen som kannikgjeld, dette på grunnlag av de store forskjellene på inntektgrunnlag mellom de presenterte prestegjeldene og kannikgjeldene. Det er også mulig det var de rikeste gjeldene som ble kannikgjeld. Økonomien på Alstahaug var på sitt sterkeste under Dass-dynastiet, hvilket kan skyldes både en kontinuitet fra kannikgjeldtiden, i tillegg samtidens situasjon.

---

⁹³ Berglund 1995: 195

Siden oppgaven går over til tidlig nytid, og Dass dynastiet, går oppgaven dermed vekk fra andre prestegjeld. Fokuset blir heller på to generasjoner innenfor Dass dynastiet, altså Petter Dass og hans sønn Anders Dass, og hvordan de styrket Alstahaug sin posisjon. Det vises til en utvikling av økonomien, hvor Alstahaug blir det rikeste prestegjeldet i Norge under diktepresten Petter Dass. Denne statusen tilegnet Alstahaug seg gjennom gode økonomiske aktører og gunstige produksjonsforhold/ geografiske forhold. Ved å se på analysen til Berglund, og ved å utføre en egen undersøkelse av skiftet etter Anders Dass, ble oppgaven tildelt et godt grunnlag for å forklare den kontinuerlige økonomiske stabiliteten. Gjennom de funnene og argumentene som er blitt presentert i denne bacheloroppgaven blir det konkludert med at Alstahaug ble valgt som bispesete i 1804 på grunnlag av et stort ressursgrunnlag fra middelalderen, og gjennom tidlig nytid. Disse resultatene har kommet frem gjennom å se på selve stedets økonomiske utvikling gjennom ulike historiske perioder. I tillegg til at det har vært en kontinuerlig vekst med tanke på det økonomiske og geografiske fra kannikgjeldtiden, med et høydepunkt under Dass-dynastiet og frem til begynnelsen av 1800-tallet. Oppgaven viser altså til et økonomisk grunnlag for å akkumulere mye rikdom, og skaper en økonomisk vekst. Dermed viser denne oppgaven at disse faktorene er avgjørende for at Alstahaug ble valgt til bispesete i 1804.

7.1 Videre forskning

Selv om det generelt er blitt forsket en del på Alstahaug sin historie, slik som Kåre Hansen og Birgitta Berglund har gjort, er det fortsatt lite forskningsmateriale fra Helgeland i forhold til andre steder i Norge. Temaet for denne oppgaven er enda svært relevant for videre forskning, og i forbindelse med Petter Dass-museet blir det stadig gjort undersøkelser som oppdaterer dagens innsikt på Helgelands lokalhistorie. Det hadde vært spennende å undersøke Dass-dynastiets' politiske påvirkning på regionen, og deres relasjoner med andre familier slik som Brodtkorb på Tjøtta og Angell-familien i Trøndelag. Oppgaven går også kort inn på tiden etter etableringen av bispesetet på Alstahaug i 1804, og det hadde vært spennende å videre undersøke nærmere faktorene som gjorde at bispesetet videre ble flyttet til Tromsø, og prosessene til dette. Det hadde også vært spennende å få dypere forståelse på Alstahaug som et kannikgjeld.

8.0 Litteraturliste

8.1 Primærkilder

Trondhjems Reformats 1589. Avskrift ved Anne-Marit Hamre, trykt i *Norske kyrkjelege jordebøker etter reformasjonen*, bind 2, utgitt for Kjeldeskiuffondet, Oslo 1983.

Statsarkivet i Trondheim. Helgelands Prosti, Skifte- og inventar protokoller 1728-1753.

(Skiftet etter Anders Dass fol. 130b-313a.)

<https://media.digitalarkivet.no/view/25141/102>

8.2 Litteratur

Berg, Sigrun H. (2013). *Trondenes kannikgjeld. Makt og rikdom gjennom seinmellomalder og reformasjon*. (Doktoravhandling). UIT: Tromsø.

Berglund, Birgitta. (2007). *Alstahaug på Helgeland 1000-1705: Dass-dynastiet og presteskaperet iscenesetter seg selv*. Trondheim: Tapir akademiske forlag.

Berglund, Birgitta. (1994). Saga, sentra og kystbosetning. I Birgitta Berglund. (Red.). *Helgeland Historie Bind 2. Fra middelalderens begynnelse ca. 1030 til reformasjonen 1537*. (s. 27-84) Mosjøen: Historielaget.

Berglund, Birgitta. (1995). *Tjøtta-Riket. En arkeologisk undersøkelse av maktforhold og sentrumsdannelser på Helgelandskysten fra Kr.f. til 1700 e.kr.* (Doktoravhandling). Universitet i Trondheim, Trondheim.

Coldevin, Axel. (1989). *Jordegods og storgårder i Nord-Norge*. Espa: Lokalhistorisk forlag.

Dyrvik, Ståle. (2017). *Året 1814*. (4.utg.). Oslo: Det norske samlaget.

Ellingsen, Terje. (2003). *Nordnorske kirkemenn: (Mathias Bonsach Krogh, Elias Blix, Anton Chr. Bang, P.W.K Bøckman): til 200-årsminnet om opprettelsen av eget bispedømme i nord*. Drammen: T. Ellingsen.

Hansen, Kåre. (2018). *Petter Dass- GUDs Øyesteen Bind 1*. Sandnessjøen: Kåre Hansen.

Hansen, Lars Ivar. (2003). Trondenes kannikgjeld. I Steinar Imsen (Red.). *Ecclesia Nidrosiensis 1153-1537. Søkelys på Nidaroskirkens og Nidarosprovinsens historie*. (s.255-278) Trondheim: Tapir akademiske forlag.

Hutchinson, Alan. (2015). Kirken og religiøsitet på Helgeland i tidlig nytid. I Sten Rino Bonsaksen. (Red.) *Helgeland Historie, Bind IV 1537-1840*. (s. 339-382) Mosjøen: Helgeland Historielag-

- Jacobsen, Alfred. (1994). Busettinga i innlandsbygdene. I Birgitta Berglund. (Red.). *Helgeland Historie Bind 2. Fra middelalderens begynnelse ca. 1030 til reformasjonen 1537.* (s.141-189) Mosjøen: Historielaget.
- Lysaker, Trygve. (1987). *Trondhjems stift og nidaros bispedømme. 1537-1953. 1. reformasjon og enevelde 1537-1804.* Trondheim: Land og kirke.
- Myhre, Jan E. (2015). *Norsk historie 1814-1905: å byggje ein stat og skape ein nasjon.* (2.utg.). Oslo: Samlaget.
- Nilsen, Evald. (1969). *Tromsø by 175 år: 1794-1969.* Tromsø: A/S Peder Norbye
- Rasch, Per-Olav B. (2014). «*En Levning af Pavedømmet*» - *En undersøkelse av kannikgjeld som avlønning ved domkapitlet i Trondheim 1537-1740.* (Masteroppgave). Hentet fra <https://ntnuopen.ntnu.no/ntnu-xmlui/handle/11250/300684>
- Schumacher, Jan. (1999). Kristendom og kirkevesen på Helgeland. I Ivar Roger Hansen (Red.). *Stemmer i stein: et møte med middelalderkirkene i Alstahaug, Dønnes og Herøy.* (s.39-61). Sandnessjøen: Kirkejubileet 1999.

